

Rafko Valenčič

Bioetika v cerkvenih dokumentih

Hipokratova prisega, v kateri odsevata naravno spoznanje nedotakljivosti človeškega življenja od spočetja do smrti, ter božje razodetje, ki govori o človekovi bogopodobnosti, dostojanstvu in poklicanosti, izražata spoštovanje človeške osebe, njene enkratnosti, absolutne nedotakljivosti in presežnosti njenega bivanja. V tem trenutku razvoja človeške družbe pa se srečujemo z nasprotujočimi si, skoraj nerazumljivimi dejstvi. Z ene strani se vedno bolj zavedamo človekovih pravic – pravic otroka in ženske, delavca in ubežnika, zapornika in vojnega ujetnika –, ki jih želimo zavarovati z deklaracijami in izjavami, z druge pa zavračamo pravice nerojenega, prizadetega, trpečega in umirajočega v imenu pravic močnejšega, ki ne upoštevajo pravic drugega. S Prešernom moramo zakričati: »Kako strašna slepota je človeka!«

Ob teh dejstvih Cerkev ne more biti neprizadeta. Ker je »človek pot Cerkve«, ¹ je obramba njegovega življenja in pravic njena primarna naloga. Pri tem se sklicuje na dejstvo, da je človek ustvarjen po božji podobi, da je deležen posebne božje ljubezni in skrbi, da je torej »milostno bitje« in ne zgolj »razumna žival« (animal rationale). Človeka lahko doumemo samo v odnosu z najpopolnejšim Bitjem, z Bogom, ne pa z bitji, ki so nižja od njega.

1. Odmevi bioetike v dokumentih Cerkve

Ob rojevanju in razvoju nove znanosti, imenovane bioetika, njeni začetki segajo v l. 1970, se je oglasilo tudi cerkveno učiteljstvo. Svojo besedo je dvignilo v obrambo človeka ter v usmeritev nove vede, ki naj bo, tako kot vsaka druga veda, v korist celostnega razvoja človeka in človeštva. Elio Sgreccia navaja argumente: »Čeprav gre v bistvu za filozofsko – moralno obravnavo, se cerkveno učiteljstvo oglašja iz dveh razlogov: najprej gre za vidik vere, ki je lasten katoliški Cerkvi, ki nikakor ne omejuje avtonomnega razumskega razmišljanja, kot mikroskop ali teleskop ne motita človeškega očesa ali njegove vizualne sposobnosti; drugič, cerkveno učiteljstvo je dejansko dalo velik in poglobljen prispevek glede teh vprašanj, zato bi bilo znamenje objektivnega pomanjkanja,

¹ Janez Pavel II., okrožnica *Človekov odrešenik*, CD 2, Ljubljana 1979, 14.

če ne bi navajali najpomembnejših stališč in dokumentov v tej zvezi.«² Navajamo nekaj osnovnih izhodišč bioetike ter stališč cerkvenega učiteljstva oziroma verujočih raziskovalcev.

1. Razni pogledi na bioetiko. Vprašanje bioetike v cerkvenih dokumentih lahko obravnavamo pod različnimi vidiki: 1.) zgodovinskorazvojnimi, kdaj in kako se je nauk razvijal, kako se je Cerkev odzivala na nova vprašanja, 2.) vsebinskim, katera področja ali segmente obravnava bioetika, 3.) z vidika moralno – teološke znanosti (moralno-teoloških principov) in njenega teološkega razmišljanja (diskurza). Vsekakor sta za nas najbolj zanimata 2. in 3. vidik, ki obravnavata vsebine in moralna načela, katerima je tudi posvečena naša pozornost.

2. Avtorstvo dokumentov. Z vidika avtorstva gre za dokumente cerkvenega učiteljstva, ki so jih izdali: 1.) papež kot vrhovni učitelj verskega in moralnega nauka v edinosti z vesoljno Cerkvijo (koncili, škofovske sinode), 2.) dokumenti osrednjih rimskih ustanov (kongregacij, svetov, komisij, uradov), ki jih pripravijo po papeževem naročilu, 3.) dokumenti krajevnih škofov oziroma škofovskih konferenc posameznih dežel.

3. Značaj dokumentov. Značaj dokumentov izhaja: 1.) iz narave dokumenta (doktrinalni, moralni, pastoralni, disciplinarni, priložnostni ...), 2.) iz naziva dokumenta (konstitucija, okrožnica, odlok, navodilo, pismo, izjava ...), 3.) subjekta ali ustanove, ki ga je izdal (koncil, papež, škof, druge ustanove), 4.) komu je dokument namenjen (npr. papeževi govori, namenjeni raznim strokovnim in drugim skupinam), 5.) iz načina objave (uradne izdaje: *Acta Apostolicae Sedis*, *Insegnamenti*, *L' Osservatore Romano*, *Documentation catholique*; škofijska sporočila, druge objave).

4. Zgodovinskorazvojni vidik. Začetke bioetike, kolikor gre za odziv Cerkve na nova tovrstna vprašanja, lahko postavimo v sredo 20. stoletja. Pij XII je v času svojega pontifikata (1939–1958) posegel na mnoga področja antropoloških, zlasti medicinskih znanosti.³ Drugemu vatican-skemu koncilu (1962–1965) so nekateri že v času njegovega štiriletnega dela očitali pretirano navdušenje nad dosežki tedanje znanosti in tehnologije ter pomanjkanje kritičnosti.⁴ V *pastoralni konstituciji Cerkev v sedanjem svetu*, tej »magni charti« odnosa med vero in znanostjo (razvojem), med Cerkvijo in svetom, človekom in družbo, je koncil zapisal nekaj temeljnih izhodišč, na katera se še danes sklicujemo: dostojanstvo človeške osebe, njena enovitost in poklicanost; neodtujljive človekove pravice; Kristus, novi Adam, kot popoln človek in vzor počlovečenja;

² Elio Sgreccia, *Manuale di bioetica*, Vita e pensiero, Milano 1989, zv. 1, 21.

³ Prim. F. Angelini (ur.), *Pio XII. Discorsi ai medici*, Roma 1959. V okrožnici *Humani generis* (1953) se je dotaknil perečih vprašanj odnosa med vero in znanostjo.

⁴ Gre za vizijo francoskega antropologa in teologa Teilharda de Chardina; prav tako gre za začetek osvajanja vesolja: 1. aprila 1960 je poletel v vesolje prvi satelit.

ljubezen kot osnovna komunikacija in vrednota razvoja človeka in človeštva; človek kot krona/gospod stvarstva in cilj vsega razvoja, povezanost razvoja in božjega kraljestva, delo za trajne vrednote ipd.

Posamezni avtorji (moralisti) so poleg vprašanj, ki jih je nekdanja obravnavala tako imenovana pastoralna medicina (človek kot enota duha in telesa, njuni medsebojni vplivi, skrb za celovito zdravje, bolezenski in patološki primeri, ravnanje v pastoralni praksi), vključevali tudi novo nastajajoča vprašanja. Tako na primer priznani moralist Dominicus Prümmer navaja le klasična vprašanja glede skrbi za telo in življenje, pomen spolnosti, principi zakonskega življenja, grehi proti zmernosti.⁵

Bernhard Häring v *Das Gesetz Christi*⁶ obravnava telesno življenje v luči hoje za Kristusom, skrbi za življenje in zdravje; obravnava tudi medicinska vprašanja in posege, umetno oploditev, evgeniko in evtanazijo. V naslednjih izdajah (*Frei in Christus*, 1980 in dalje)⁷ je v prvem delu 2. zvezka močno dopolnil bioetična vprašanja: odgovornost za človekovo življenje in njegovo posredovanje, zdravje in zdravljenje, smrt in umiranje.

Elio Sgreccia, eden vodilnih katoliških raziskovalcev bioetičnih vprašanj, obravnava celovito in dokaj izčrpno razna vprašanja bioetike: osnove bioetike, genetiko, prenatalno diagnostiko in prokreacijo, umetno oploditev, določitev spola, sterilizacijo, klinično eksperimentiranje, presaditev organov, evtanazijo in umiranje (I. del); bioetika v družbenem življenju: psihofarmake, psihiatrijo, homoseksualnost, spolne perverzije, mamila, HIV, bioetiko dela, športa, prizadetih, starostnikov, odnos med bioetiko in ekonomskimi vprašanji, strukturo bioetičnih komitejev ipd. (II. del).⁸

Vprašanja bioetike so vedno bolj izzivala k odgovoru ne samo medicinsko osebje, marveč tudi oblasti in državne zakonodaje. Rojstvo prve deklice iz epruvete (in vitro, 24. 2. 1982) je vprašanje zaostriло in odprlo nova, doslej neznana vprašanja. Kot odgovor na to so bile ustanovljene tako državne kot cerkvene ustanove (bioetične komisije, sveti, znanstveni instituti), ki se ukvarjajo s temi vprašanji.⁹ Papež Janez Pavel II. je za raziskave na bioetičnem področju ustanovil Papeški svet za družino (Pontificio consiglio per la famiglia), Papeško akademijo za življenje (Pontificia Accademia pro vita, 1993), na Lateranski univerzi pa je ustanovljen Papeški institut za preučevanje zakona in družine (Pontificio istituto per studio su matrimonio e famiglia).

⁵ D. Prümmer, *Manuale theologiae moralis*, 3. zv., Herder, Barcinone 1961 (prva izd. 1914).

⁶ B. Häring, *Das Gesetz Christi*, Freiburg 1957.

⁷ B. Häring, *Svobodni v Kristusu*, 3. zv., MD, Celje 2003.

⁸ Prim. Elio Sgreccia, *Maualo di bioetica*, Vita e pensiero, Milano 1989 (I), 1991 (II).

Tudi državne oblasti so se zavedle, da področja bioetike ni mogoče prepustiti zgolj znanstvenim in medicinskim raziskavam, marveč je treba poseči še na drug, institucionalen način, da bi tako razvoj usmerjali v korist človeku. Zato so mnoge države ustanovile tako imenovane nacionalne komiteji (komisije) za etiko.

2. Analiza in iskanje vzrokov

Koncil je s Pastoralno konstitucijo Cerkev v sedanjem svetu (1965, odslej CS) pokazal vzorec, ki kaže ne samo na dejstva, marveč tudi na vzroke stanja v sodobni družbi. Ko navaja silen znanstveni in tehnični razvoj, katerega subjekt je človek, obdarjen z razumom, hotenjem in prizadevanjem za boljše življenje, ne pozabi navesti tudi skušnjav avtonomne miselnosti, zaverovanosti v lastno moč, zanikanje moralnega zakona, izgube čuta za pravičnost in solidarnost, nevarnost vojnega spopada med političnimi bloki, pravice močnejšega nad slabotnejšim ipd.

1. Tem grožnjam se danes pridružujejo nove nevarnosti: liberalistična in subjektivistična miselnost, sekularizem, materializem, izguba moralnega čuta, kakršne koli odgovornosti pred lastno vestjo, pred drugimi in zgodovino, iskanje trenutnih dobrin, porabništvo in hedonizem. Papež opozarja na »zamačitev čuta za Boga in za človeka« in na »kulturo smrti«, ¹⁰ ki sta raztegnili svoje lovke na vsa področja življenja. Zaradi tega si človeštvo zapira pot v prihodnost, ogroža sebe in svoj razvoj, ki ga omejuje zgolj na zunanje, ekonomske in porabniške vidike.

Podobno ugotavlja tudi Alfonso Lopez Trujillo, predsednik Papeškega sveta za družino, v pregledu nauka Janeza Pavla II. o človeku in družini. ¹¹ Družina postaja preživela struktura, ječa in utesnitev človekove svobode, namesto kraj njene uresničitve; zanika se njena osebostna in družbena vloga pri oblikovanju zakoncev in otrok; otrok je predmet hotenja ali zavračanja, ogrožanja svobode in prosperitete staršev, celo krivičen napadalec lastne matere; embrij je postal predmet eksperimentiranja in porabništva, reproduktivnega in terapevtskega kloniranja; ženska je postala, kljub poudarjanju njene človeške, družbene, politične enakosti in emancipiranosti, izložbeni in porabniški predmet; starejši, onemogli, nemočni in prizadeti so v breme družbi, zato jih je treba umakniti iz javnosti, da ne bodo motili idealov o čisti in neoporečni rasi. Tako izginja tista podoba življenja, ki v življenju vidi skrivnost, večjo kot jo

⁹ Navajamo nekatere: Centro di bioetica (Katoliška univerza Agostino Gemelli, Milano-Roma, 1983), ki ga vodi Elio Sgreccia (ES 15), Centre des Etudes Bioethiques (Katoliška univerza, Louvain v Belgiji, 1983), Instituto Bioetico (Teološka fakulteta v Barceloni, 1975), v Saint Luisu v ZDA, v Montrealu v Kanadi. Prim. E. Sgreccia, *Manuale di bioetica*, I, 29-30.

¹⁰ Prim. Janez Pavel II., okrožnica *Evangelij življenja*, CD 60, Ljubljana 1995, 21 (EŽ).

spoznavamo in občutimo ob njeni zemeljski dimenziji, kaj šele ob njeni presežnosti, ki jo zanikamo.

2. Ne gre zgolj za posamezna dejanja, tudi ne za dejanja posameznika (italijansko: »il delitto« se spreminja v »il diritto«), kakor ugotavlja okrožnica *Evangelij življenja* (odslej *EŽ*).¹² To so dosegli krivični zakoni, grešne strukture današnje družbe. Cerkev je poklicana, da postane (je) v teh razmerah »kritična vest« človeštva. Ne more postati demokracija, večina, gospodar nad manjšino, močni nad nemočnimi, razviti nad nerazvitimi, ki nimajo ne pravice ne možnosti braniti svojega življenja.

3. Cerkvenemu nauku nasprotuje zlasti »juridični pozitivizem«, ki izhaja iz tako imenovanega demokratičnega načela. Ta meni, da o resnici (kaj je dobro ali zlo, vrednota ali antivrednote) odloča večina (javno mnenje, glasovanje, sprejeti zakoni). S tem se ustvarja moralna miselnost, ki je v nasprotju z objektivnim zakonom. O resnici naj bi odločal tudi tako imenovani konsekvencializem, ki iz predvidenega dobrega, ki sledi (bo sledilo), sklepa na moralno dopustnost dejanja, ki je v sebi zlo.¹³ Tako se dejansko zagovarja »politična«, ne pa moralna resnica; uveljavlja se subjektivno mnenje, ne pa objektivna resničnost. S tem je hudo ogrožena svoboda in integriteta človeške osebe, ki ni zgolj produkt družbene stvarnosti.

4. Posebno pozornost dokumenti posvečajo tako imenovanim »grešnim strukturam« ali »strukturnemu grehu«.¹⁴ Prvič so izrecno omenjene v *Apostolski spodbudi o spravi in pokori* (1984),¹⁵ nato v okrožnici *O skrbi za socialno vprašanje* (1987),¹⁶ v okrožnici *Evangelij življenja* (1995) pa na več mestih.¹⁷ Okrožnica *EŽ* pravi: »Pod novimi vidiki, ki jih odpira znanstveno-tehnični napredek, se skrivajo nove oblike napadov na dostojanstvo človeškega bitja, medtem ko se očrtuje in utrjuje nov kulturni položaj, ki daje zločinom proti življenju nov in še krivičnejši vidik: široke plasti javnega mnenja opravičujejo nekatere zločine proti življenju v imenu pravice individualne svobode in na tej domnevi zahtevajo zanje ne samo nekaznivost, ampak celo potrditev s strani države, z namenom, da se opravljajo popolnoma svobodno in celo z brezplačnim posegom

¹¹ Prim. Card. Alfonso Lopez Trujillo, *La famiglia nel pontificato di Giovanni Paolo II*; [www.031017anniv GPII \(14.11.2003\)](http://www.031017anniv GPII (14.11.2003)).

¹² *EŽ*, 11.

¹³ Prim. Janez Pavel II., okrožnica *Sijaj resnice*, CD 52, Ljubljana 1994 (SR).

¹⁴ Prim. Rafka Valenčič, *Strukturalni greh in grešne strukture*, v: Anton Štrukelj (ur.), *Božjo voljo spolnjevati. Jubilejni zbornik ob 75-letnici Alojzija Šuštarja*, MD, Celje 1995, 684-700.

¹⁵ Prim. Janez Pavel II., apostolska spodbuda o spravi in pokori *Reconciliatio et paenitentia*, CD 25, Ljubljana 1985, 14-18.

¹⁶ Prim. Janez Pavel II., okrožnica *O skrbi za socialno vprašanje*, CD 37, Ljubljana 1988, 35-40.

¹⁷ *EŽ*, 4.12.59.

zdravstvenih ustanov.«¹⁸ Gre za posebno obliko manifestacije zla, ki ima svoje korenine v družbenem ozračju in javnem mnenju, v splošni negativistični miselnosti, v družbeni zakonodaji, ki ustvarja prepričanje, da je neko dejanje moralno opravičljivo; posameznik je tako rekoč prisiljen delati to, kot delajo drugi in zakoni dovoljujejo. Proti grešnim strukturam se je mogoče uspešno upreti le s skupnimi prizadevanji, kdaj tudi z državljansko neposlušnostjo.

Človeštvo se tako nahaja pred orwellovsko paradigmo. Vrednote so ne samo pozabljene, marveč obrnjene v njihovo nasprotje: razne oblike sodobnega suženjstva imenujemo svoboda, moralno zlo imenujemo dobro, laž je postala resnica, v človeku vladata moralna izprijenost in dezorientacija. Tehnološki in tehnokratski razvoj dajeta človeku možnost ne samo preoblikovanja in manipulacije vidnega sveta, marveč tudi manipulacije s človekom samim, njegovo duhovno in stvarno podobo. Vse to ustvarja novo miselnost, ki človeka zavaja in ga vodi v slepo ulico. V svojem času je koncil opozoril, da je človeštvo v nevarnosti, če se ne bodo prebudili bolj odgovorni ljudje v delu za celovit razvoj človeštva (*prim. CS 55*). Cerkev obravnava vprašanja bioetike celovito, upoštevajoč predvsem moralni vidik, zaveda pa se tudi drugih dimenzij tega vprašanja, tako psiholoških in vzgojnih, pravnih in družbenih, ki so pogosto zanemarjene ali obravnavane le fragmentarno.

Zagrešili bi pristranskost, če ne bi omenili tudi pozitivnih znamenj, ki jih prinaša današnji razvoj. To so: pobude in središča za obrambo življenja, delo znanstvenikov in zdravstvenega osebja v korist človeka, velikodušnost, s katero družine brezpogojno sprejemajo otroke ne glede na njihove zunanje danosti, prostovoljstvo zlasti med mladimi, prebujajoči se socialni čut in solidarnost, prizadevanja za odpravo smrtne kazni ipd. Ta znamenja nas opozarjajo na vrednote, ki naj tudi v prihodnje usmerjajo človeška prizadevanja.¹⁹

3. Vsebine

Čeprav je vsebinski krog bioetike mogoče razumeti predvsem kot skrb in promocijo življenja kot takega, to je na ves obstoječi bios vključno z okoljem, sta naše pozornosti deležna posebej človek (posameznik) in družina. Človek je integralni člen, ne samo del vsega živečega. Brez njega se veriga pretrga. Človek je ne samo krona stvarstva, marveč subjekt in cilj vsega razvoja. Družina kot zibelka življenja dopolnjuje vlogo osebe: nadaljuje in ohranja življenje, in to, kar imenujemo »hu-

¹⁸ EŽ, 4.

¹⁹ EŽ, 26.

manum« - človeškost. Družina je stvarnost, skozi katero »gre evangelizacija in prihodnost človeštva.«²⁰

Vsebinska razdelitev bioetičnih vprašanj se ponuja sama po sebi, čeprav se vprašanja pogosto prepletajo. Dotika se najprej: 1.) začetkov človeškega življenja: spočetja, naravne in umetne oploditve, tako homologne kot heterologne, nadomestne matere, urejanja spočetij (naravnega, kemijskih in mehanskih kontracepcijskih metod, pilule »dan po«); evgenike, genskega inženiringa, uporabe genskega materiala, prenatalne diagnostike, rojevanja, tudi rojevanja brez bolečine, splava, evtanazije fetusa, v zadnjem času kloniranje; 2.) skrbi za človeka in varovanje zdravja, upoštevanje človekove integritete, donatorstvo in presaditev organov (transplantacije), sterilizacijo, razne oblike preizkusov in manipulacije s človekom, razvrednotenje in ogrožanje družine zaradi družbenega priznanja ali predvidenega priznanja novih oblik zakona in družine (izvenzakonske zveze, istospolne zveze, zahteve za posvojitve otrok), tudi boj proti aidsu in »varna spolnost«; 3.) človek pred smrtjo, paliativna medicina/terapija, evtanazija, tehnike reanimacije v 60. letih, spremljanje umirajočih v terminalnem stanju, odvzem organov umirajočim/umrlim ipd.²¹ Vsebinski obseg vprašanj se iz dneva v dan širi ali dobiva nove dimenzije. Dovolj je omeniti na prakse umetne (izvenmaternične) oploditve, nadomestne matere in kloniranja, ki poleg znanstveno-medicinskih in etičnih vprašanj odpirajo tudi psiho-sociološka, pravna, družbena in zlasti osebna vprašanja.

Tem vprašanjem je treba prišteti še problematiko, ki je tesno povezana s prihodnostjo človeštva. Gre za demografska vprašanja, ki se kažejo kot eksplozija prebivalstva v nekaterih področjih zemeljske oble, drugje pa kot upadanje in izumiranje prebivalstva. To vprašanje je medalja z dvema podobama, povzroča namreč nepredvidljiva in verižna družbena odzivanja: preseljevanje, odvečno ali zmanjšano delovno silo, urbanizacijo ali obubožanje krajine ipd., ki zahteva od oblasti neodložljive odgovore. Ta pa navadno želi z zakoni zaustaviti nastajajoče težave, pri čemer pogosto izbira metode, ki so v nasprotju z etičnimi načeli.

4. Načela

Znanosti gre priznanje, da razen izjemnih primerov ni ostala neobčutljiva za etična vprašanja. Prišla je do spoznanja, da mora o svojem

²⁰ Prim. Janez Pavel II., apostolsko pismo o družini *Familiaris consortio*, CD 16, Ljubljana 1982, 86.

²¹ Prim. Patrick Verspieren, *Biologie, médecine et éthique*, Le Centurion, Paris 1987, 2

²² Prim. E. Sgreccia, *Biotechnologia: Stato e fondamentalismi*, v: Pontificio consiglio per la famiglia, *Lexicon*, Bologna 2003, 63; *EŽ*, 72.73.

raziskovanju, delu in uspehih ter drugih odprtih vprašanjih tudi razmišljati, da mora sprejeti notranje in zunanje usmerjevalce in korektive. Katoliška etika se zavzema ne samo za pravico do življenja, do upoštevanja dostojanstva človeške osebe, marveč zagovarja pravico, da človek sme in mora svoje prepričanje pokazati, živeti in se zanj zavzemati v javnosti.²²

Cerkev se je davno pred koncilsko izjavo, da so »veselje in upanje, žalost in zaskrbljenost današnjih ljudi ... to je hkrati veselje in upanje, žalost in zaskrbljenost Kristusovih učencev; in ničesar resnično človeškega ni, kar bi ne našlo odmeva v njihovih srcih« (CS I), prav tako pred izjavo Pavla VI., da je »izvedenka v humanosti« (Govor v Unescu, 1968, 10), in pred izjavo Janeza Pavla II., da je »človek pot Cerkve« (okrožnica *Človekov odrešenik*, 1979, 14), zavedala, da so odprta in žgoča vprašanja človeštva tudi njena vprašanja. Kakor Kristus, ki je »zaradi nas in našega zveličanja prišel iz nebes«, je tudi sama navzoča povsod, kjer človek živi in dela, trpi in upa; je sopotnica človeka in človeštva, udeležena pri vseh obstoječih in nastajajočih vprašanjih.

1. Cerkev je ob koncu 19. stoletja dvignila svoj glas v obrambo delavcev, ki so jim odrekali osnovne človeške pravice. Danes dviga svoj glas, »ko je zatirana druga skupina oseb v temeljni pravici do življenja ..., daje glas tistim, ki nimajo glasu. Njen klic je vedno evangelijski klic v obrambo ubogih sveta, ki so ogroženi, prezirani v svojih človeških pravicah« (EŽ 5). Govoriti smemo »o vojni močnih proti slabotnim« (EŽ 12), ki se kaže tudi na področju bioetike. Vsak človek je dolžan skrbeti za uveljavitev lastnih pravic, prav tako priznavati in braniti pravice sočloveka, Cerkev kot božja in družbena ustanova pa ima nalogo skrbeti za uveljavitev teh pravic na družbeni ravni. Navodilo *Dar življenja*²³ govori o pravicah, ki jih ne daje človek, ne zakon, ne družba, marveč so človeku dane, prirojene, neodtujljive, nenadomestljive. Niso odvisne ne od »posameznikov, ne od staršev, ne od naklonjenosti države; pripadajo človeški naravo v moči stvariteljskega dejanja, iz katerega človek izhaja«.

Načela, ki jih pri tem Cerkev zagovarja, imajo univerzalno veljavo. Zato se upravičeno sklicuje najprej na naravni moralni zakon, ki ga potrjuje božje razodetje ter nauk Cerkve skozi zgodovino vse do danes. Načela so univerzalnega pomena, vključujejo posamezne primere, ki se dogajajo v časovnih in krajevnih posebnostih. Možno jih je tako tudi aplicirati. Načela, ki jih Cerkev zagovarja, imajo etični, moralni in verski, ne pa kateri koli drugi značaj.²⁴

²³ Prim. Kongregacija za verski nauk, navodilo o daru življenja *Donum vitae*, CD 36, Ljubljana 1988, III. del.

²⁴ Prim. P. Verspieren, *n. d.*, 5.

2. Čeprav je vprašanje človeškega bivanja in življenja, dela in razvoja, trpljenja in umiranja stalnica človeškega iskanja in filozofske misli,²⁵ šele razodeta božja beseda daje človeku gotovost glede smisla in cilja vsega, samega bivanja in bivajočega. Osrednjega pomena je razumeti človeka kot osebo, kot delujoči in odgovorni subjekt, kot svet presega-joče bitje, ki je poklican v občestvo z Bogom po ljubezni. Človek to uresničuje v zemeljskem bivanju, po komunikaciji ljubezni, to je po darovanju in sprejemanju. Človek kot oseba je ne samo subjekt moralnega delovanja, marveč tudi dejavnik in cilj vseh družbenih ustanov. Človeške osebe pa »ni mogoče skržiti na projekt lastne svobode, marveč ima že določeno duhovno in telesno strukturo, zato prvotna npravna zahteva, da naj ljubimo in spoštujemo osebo kot cilj in nikoli kot golo sredstvo, po notranje vključuje tudi spoštovanje nekaterih temeljnih dobrin, spoštovanje, brez katerega zapademo v relativizem in samovoljo.«²⁶ To velja tako za človekov odnos do lastnega bivanja kot odnos do bivanja drugih.

Upoštevanje in spoštovanje dostojanstva človeške osebe je utemeljeno na človeku kot duhovno-telesnemu bitju. Človek kot oseba je »enota duše in telesa«. To izhaja iz istega počela: božjega načrta, človekove poklicanosti, presežnosti bivanja, določitve za večnost. Biološko eksistenco preveva duhovna struktura, duh je strukturalni in oživljajoči princip telesa, »umna duša je sama po sebi forma telesa«.²⁷ Z drugimi besedami: »Zapustili bi človeško stvarnost, če bi priznavali bodisi samo biološki red bodisi red duhovne svobode: biološko stvarnost namreč preveva in strukturira duhovnost, duh pa je strukturalni in oživljajoči princip telesnega«.²⁸ Tako je treba razumeti človeka v njegovi individualnosti in celovitosti, tako v osebnem kot družbenem življenju.

3. Cerkevni dokumenti so, razumljivo, najprej naslovljeni na verujoče kristjane, ki sprejemajo nauk Cerkve (razlage, odločitve, priporočila) v duhu odgovornosti in pokorščine. Najprej v duhu odgovornosti: poslanstvo Cerkve sprejemajo kot službo resnici (Resnici), kateri so tudi zavezani po svoji vesti in prepričanju. V duhu pokorščine: zavedajo se, da sta v zvestobi evangeliju zagotovljeni resnična svoboda in celostni razvoj tako posameznika kot občestva verujočih. To resnico so kristjani dolžni oznanjati svetu in zanjo pričevati s svojim življenjem; naloga pa je nekaj velikega, svetega in osrečujočega. Gre za vsebino (nove) evangelizacije, ki jo svet potrebuje, Cerkev pa se ji ne sme odreči. Oznanja namreč »evangelij življenja«, zavzema se za »kulturo življenja«, ki jo ogroža

²⁵ Prim. past. konstitucijo o Cerkvi v sedanjem svetu *Gaudium et spes*, I. del, 1-45.

²⁶ *SR*, 48.

²⁷ *SR*, 48.

²⁸ E. Sgreccia, *Biotechnologia: stato e fondamentalismi*, 64.

sodobna »kultura smrti« in tako rekoč »zarota proti življenju« (*EŽ* 12). Oznanja bodi prilično ali neprilično, vernim in nevernim ali drugače mislečim, vedno upoštevajoč potrebe in razmere, način in sredstva označevanja.

4. Cerkveni dokumenti se pogosto obračajo ne samo na vernike, to navadno storijo glede dogmatičnih resnic, marveč tudi na ljudi dobre volje (prim. *EŽ* 5). S tem hočejo poudariti: 1.) da gre za resnico, ki jo vsebuje naravni moralni zakon, 2.) stopiti v dialog s svetom, njegovo miselnostjo in kulturo, glede pomembnih vprašanj, 3.) prispevati svoj delež k skupnemu dobremu človeštva, ko išče stične točke za skupno dobro.²⁹

Sklicevanje na naravni moralni zakon, vpisan v človekovo notranjost (prim. Rim 2,14-15), daje Cerkvi pravico, da se v mnogih dokumentih obrača ne samo na verujoče, marveč na vse ljudi »dobre volje«, jih spodbuja k spoštovanju splošno veljavnih etičnih načel in skupnega etičnega izročila. Bioetična vprašanja so v tesni povezavi z dostojanstvom človeške osebe kot enote duha in telesa, njenih pravic in trajnih vrednot človeštva, kot sta zakon in družina, medsebojni odnosi, skupno dobro ipd.

Kot primer lahko navedemo formulacijo, ki jo najdemo v okrožnici *Evangelij življenja*. »Zato z oblastjo, ki jo je Kristus dal Petru in njegovim naslednikom, v občestvu s škofi katoliške Cerkve, potrjujem, da je neposreden in prostovoljen uboj nedolžnega bitja vedno težko nemovalen. Ta nauk, ki temelji 1.) na nenapisanem zakonu, ki ga vsak človek v luči razuma nahaja v svojem srcu (prim. Rim 2,14-15), 2.) potrjuje Sveto pismo, 3.) posreduje izročilo Cerkve in 4.) ga uči redno in vesoljno cerkveno učiteljstvo« (*EŽ* 57). Isto besedilo je navedeno v obrambo življenja proti splavu (*EŽ* 62) in proti evtanaziji (*EŽ* 65). Našo pozornost priteguje dikcija besedila (izjava), sklicevanje na naravni in razodeti moralni zakon (vest, Sveto pismo), na konstanten nauk cerkvenega izročila in edinost s škofi vesoljne Cerkve. Papež je namreč v pripravi okrožnice l. 1991 prosil škofo vsega sveta, naj mu povedo svoja stališča glede tega pomembnega vprašanja (prim. *EŽ* 5). Današnji človek se spreneveda, ko zagovarja pravico do splava in evtanazije v bolj ali manj kritičnih življenjskih situacijah ali zgolj iz hedonističnih in porabniških razlogov, čeprav ne trdi, da gre pri tem za nekaj dobrega ali za vrednoto, da je torej moralna dolžnost tako delati.

Podobno argumentiranje, čeprav manj izrecno in slovesno, velja tudi za nekatera druga področja človeškega življenja, za družino in medsebojne odnose. Cerkev izjavlja, da je družina naravna skupnost moža in žene, ki ju veže trajna ljubezen in medsebojna predanost, iz katere se rojevajo otroci. Zato so istospolne zveze, ki se razglašajo za družino, rav-

²⁹ Prim. P. Versperien, *n. d.*, 6.

nanje proti naravi,³⁰ takšna dejanja pa so »po notranje neurejena« in »nasprotujejo naravni postavi«. ³¹ Otrok ni nikakršna pravica ali lastnina staršev, marveč je dar ter ima naravno pravico do obeh staršev.³²

5. Kakor je možno življenje zavreči, ga ogrožati, z njim manipulirati, tako je tudi možno pretiravati v skrbi za življenje oziroma zdravje. Že klasična moralka je sprejemala načelo, da človek (pacient, zdravnik, domači) ni dolžan segati po izrednih sredstvih za ohranitev zdravja ali podaljševanje življenja. Medicina ni dolžna načrtno podaljševati zgolj vegetativnega življenja, ko je to dokazano že ugasnilo. Okrožnica *Evangelij življenja* govori o tako imenovani »posebni terapevtski vnemi«, to je »o posegih, ki niso več ustrezni za dejanski bolnikov položaj, ker niso več v sorazmerju z izidi, ki bi jih bilo mogoče pričakovati, ali tudi ker so pretežavni zanj ali za njegovo družino«. ³³ Načelo sorazmernosti in dvojnega učinka velja tudi pri rabi morfija za lajšanje bolečin: doseči želimo dobro (lajšanje bolečin), čeprav dopuščamo tudi slabe posledice (izguba zavesti, skrajševanje življenja); predvidena je večja korist kot pa škoda za pacienta.

6. Tudi dejstvo, da se novejši cerkveni dokumenti pogosto sklicujejo na prejšnje, ima svojo težo. S tem dajejo veljavo tako novemu kot že objavljenemu dokumentu, izražajo kontinuiteto nekega nauka, pravilnost dosedanjih stališč ter njihovo pomembnost. S tem je poudarjena avtoriteta predhodnika, ki je dokument izdal, prav tako tudi pomen sedanje avtoritete.³⁴ Tako so novejši dokumenti nadgradnja prejšnjih. Pomislimo na socialne okrožnice, v katerih Cerkev sledi razvoju družbenih vprašanj: nekdanj pravic delavstva nasproti kapitalizmu, komunizmu in drugim zgrešenim socialnim ureditvam, danes razvoj od pravičnosti k solidarnosti, od pravic posameznika do pravic naroda ipd. Na področju zakonske morale spremljamo razvoj nauka od *Casti connubii* (1930), ki zagovarja Avguštinove poglede, prek koncila (CS, 1965) in *Humanae vitae* (1968) do *Apostolske spodbude o družini* (1982) in *Pisma družinam* (1994), ki poudarjajo celovitost zakonske ljubezni, nerazdružljivost združitvenega in roditvenega namena zakona, zakon kot občestvo oseb ipd. Cerkveni dokumenti ne postavljajo in ne zagovarjajo teorij, marveč utemeljenost cerkvenega nauka in njegov pomen v vsakokratnih razmerah.

³⁰ Prim. Kongregacija za verski nauk, *Premislek o predlogih za pravno priznanje zvez med istospolnimi osebami*, CD – Nova serija 2, Ljubljana 2003.

³¹ KKC, 2357 sl.

³² KKC, 2378; navodilo o daru življenja, *Donum vitae*, 2,8.

³³ EŽ, 65.

³⁴ Prim. P. Verspieren, *n. d.*, 5.

5. Obveznost načel

Ob cerkvenih dokumentih se seveda srečujemo tudi z vprašanjem njihove obveznosti. Omenili smo že, da je bodisi značaj dokumenta (konstitucija, okrožnica, odlok, dekret, navodilo, pismo, izjava), bodisi avtoriteta, katera ga je izdala (papež, koncil, škofovska sinoda, škof, druge ustanove), pomemben dejavnik obveznosti. Navadno je v dokumentu samem izrecno ali vključno naveden tudi njihov značaj ter raven obveznosti.

Dogmatična konstitucija o Cerkvi pravi, da papež s škofi (škofje s papežem) »oznanjajo vero, ki jo je treba sprejeti in po njej uravnavati нравno življenje« (C 25). Cerkev uči verski in нравni nauk v skladu z razodetjem ne glede na čas, kraj, kulturo in rodove. Tako npr. resnica o človekovi bogopodobnosti presega časovne, kulturne in druge meje. Cerkev se vedno znova sklicuje na to resnico kot temeljno resnico za razumevanje, promocijo (uveljavitev) in obrambo človekovega dostojanstva in poklicanosti.

Vemo, da se verniki zlasti glede moralnega nauka in njegove obveznosti pogosto sklicujejo na svojo vest ali prepričanje. V tem pogledu so moralne resnice bolj ogrožene kot verske, več je tudi različnih interpretacij. Cerkev spoštuje človekovo vest, saj »evangelij oznanja in razglša svobodo božjih otrok; zameta vsako suženjstvo, ki končno priteka iz greha; kot nekaj svetega spoštuje dostojanstvo vesti in njenega svobodnega odločanja« (CS 41,2). Upoštevati pa je treba, da se lahko vest neredko »zaradi nepremagljive nevednosti moti, ne da bi s tem izgubila svoje dostojanstvo« (CS 16). V zadevah posredovanja novega življenja »morajo sodbo pred Bogom napraviti navsezadnje zakonci sami«, ki se morajo zavedati, »da se ne smejo odločiti samovoljno, ampak da jih mora vedno voditi vest, ki jo je treba usklajevati z božjo postavo; in biti morajo pri tem poslušni učiteljstvu Cerkve, ki to božjo postavo v luči evangelija verodostojno razlaga« (CS 50). Povabljen so, da razmišljajo o predlogu, ki ga daje Cerkev, in molijo za razsvetljenje Svetega Duha. Čeprav je vernik dolžan iskati resnico in svoje ravnanje uravnavati po načelih, ki jih uči Cerkev, je treba prvenstveno upoštevati načelo svobode vesti. Nihče in nikoli ne more vernika oprostiti naloge, da razmišlja o načelih, ki jih zagovarja Cerkev. To je ne samo minimum, marveč tudi začetek nekega procesa, ki razodeva človekovo odprtost za globlje spoznanje resnice. Francoski moralist Xavier Thevenot pravi: »Sporočilo cerkvenega učiteljstva je treba sprejeti tako rekoč kot gosta, ki je prišel na obisk. Zmotil nas je v naših navadah, odkril našo zaverovanost (samozadostnost), toda obvezuje nas, da razširimo prostor razmišljanja in končno, da pričnemo dialog.

Oznanjevalci evangelija so dolžni oznanjati verski in etični nauk, kakor ga razlaga Cerkev. Nihče ne razlaga svojega verskega ali moralnega nauka, marveč nauk Cerkve, ki ga seveda mora dobro poznati in

znati tudi utemeljeno razlagati.³⁵ Prav tako so dolžne učiti in delovati tudi katoliške ustanove (univerze, fakultete, bolnišnice, združenja), na kar jih cerkveno učiteljstvo kdaj tudi izrecno opozarja (primer belgijske zdravstvene ustanove glede oploditve in vitro). To ne pomeni, da ima Cerkev in tisti, ki posredujejo njen nauk, že pripravljene odgovore na vsa vprašanja. Bioetika angažira tako svetne znanosti (filozofijo, medicino, antropologijo) kot teološke. Naloga krščanskih laikov je, »da vtisnejo božjo postavbo v življenje zemeljske družbe«. Čeprav od duhovnikov upravičeno pričakujejo »duhovne luči in moči«, vendar »naj ne mislijo, da so njihovi dušni pastirji vedno strokovno tako podkovani, da imajo na vsako, tudi na težko vprašanje, ki se pojavi, takoj pri roki pripravljeno konkretno rešitev ... Laiki sami, razsvetljeni s krščansko modrostjo in skrbno pozorni na nauk cerkvenega učiteljstva, naj marveč sprejmejo nase svoj delež odgovornosti« (CS 43,2). Pomembno je, da Cerkev označja prvenstveno verski nauk, ga utrjuje v zavesti vernikov, oblikuje pripadnost cerkvenemu občestvu. Tedaj dobijo tudi moralna načela, ki nikoli ne smejo biti v prvem planu oznanjevanja, svoje pravo mesto.

Sklep

Naj sklenemo to razmišljanje z mislijo F. D'Agostina, ki pravi: »Samo krščansko prepričanje je sposobno človekove pravice avtentično utemeljiti, trdneje od vsake druge perspektive. To prepričanje pa zanika, da bi te pravice izhajale zgolj iz voluntaristične (samovoljne) utemeljitve ter iz hipotetičnih in problematičnih socialnih ugovorov.«³⁶ Izhajajo namreč iz Boga in vodijo k Bogu, ki je Resnica. Ko se Janez Pavel II. v okrožnici *Vera in razum* (1998) zavzema za dialog med vero in znanostjo, med tehniko (razvojem) in etiko (AT 62), tedaj se zavzema za skladnost in harmonijo v človekovi vesti in delovanju, notranjim in zunanjim življenjem, prav tako za skladnost med osebnim in javnim življenjem, pri čemer ne smemo izključevati različnosti, tudi ne dramatičnih napetosti. Upoštevati moramo, da živimo v času, prostoru in razmerah, ki nas šele pripravljajo za dokončno odrešenje, harmonijo in srečo v nas samih, naših odnosih z bližnjim in Bogom.

Povzetek: Rafko Valenčič, Bioetika v cerkvenih dokumentih

Cerkev skrbno spremlja razvoj znanosti, njene koristi in pasti. Osnovno merilo vsega je človek, njegovo dostojanstvo in neodtujljive pravice.

³⁵ Prim. Pavel VI., okr. *Humanae vitae*, Ljubljana 1968, 28; Janez Pavel II., apostolsko pismo o družini *Familiaris consortio* (1981), 73.

³⁶ F. D'Agostino, *Diritto e giustizia*, San Paolo, Cinisello Balsamo 2000, 29.

Vprašanjem, ki sta jih nekdaj obravnavali moralka in pastoralna medicina (skrb za zdravje, posredovanje in varovanje življenja, urejanje spočetij ...), so se pridružila nova: razne oblike manipulacije s človekom, tudi z živalskim in rastlinskim svetom, umetna oploditev, genski inženiring, prenatalna diagnostika, kloniranje itd. Cerkev, ki se odziva na žgoča bioetična vprašanja, oznanja naravni in razodeti moralni zakon ter želi prispevati svoj delež za celostni razvoj in promocijo človeka. Poleg krajšega zgodovinskega prikaza ter razdelitve dokumentov glede na vsebino in značaj razprava navaja pomembna etična načela, na katera se cerkveni nauk sklicuje.

Ključne besede: bioetika, cerkveni dokumenti, kloniranje, manipulacija, umetna oploditev.

Summary: **Rafko Valenčič, *Bioethics in Church Documents***

The Church carefully follows the developments of science, the benefits and traps thereof. The fundamental measure of everything is man with his dignity and inviolable rights. Issues that used to be dealt with by moral theology and pastoral medicine (health care, transmission and protection of life, regulation of births ...) have been joined by new ones: different forms of manipulating humans as well as animals and plants, artificial fertilization, genetic engineering, prenatal diagnostics, cloning etc. As the Church responds to the burning issues of bioethics, it preaches natural law and the revealed moral law and wants to make its contribution to a holistic development and promotion of man. The treatise comprises a short historical overview, a division of the Church documents according to their contents and nature and cites important ethical principles to which the church teachings refer.

Key words: bioethics, Church documents, cloning, manipulation, artificial fertilization.